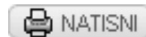

Razglednice preteklosti

Uspešnica, ki ji ni bilo dano, da bi postala slovenska državna himna

Pred 106 leti se je poslovil skladatelj Gustav Ipavec

17. avgust 2014 ob 06:00

LjubljanaMMC RTV SLO

S počasnimi koraki je doktor Gustav Ipavec, priljubljeni zdravnik in župan, stopal po šentjurskem trgu. Prihajal je od redne nedeljske maše in prav nič se mu ni mudilo domov.

Do kosila je bilo še daleč, zveste ženičke Karoline pa pri njenih 45 letih res ni bilo spodobno priganjati k delu. Razmišljal je, kaj bo počel v popoldanskem času. Morda se bo lahko posvetil svojemu glasbenemu snovanju ali pa se bo spet našel kak bolnik in bo treba zapreči konjička ter se popeljati v kak odročen kraj obširnega šentjurskega okoliša.

Bil je že blizu doma, ko je za njim priteknel trški učitelj **Vučnik**. V rokah je držal list papirja in mu ga podal v roko: "*Gospod doktor, to bode pa nekaj za vas!*" Ipavec je z zanimanjem pogledal pisanje in videl, da gre za neko pesmico. Njen naslov je bil kratek: "*Slovenec sem!*" Preletel je nekaj kitic, ki so bile vse lepo urejene po rimah. Besedilo, napisano v narodnem slogu, ga je v hipu navdušilo. To bi pa res lahko bilo nekaj zame, je pomislil. Pospešil je korak proti svoji trdno grajeni hiši sredi trga. Razburjeno se je podal v prostorno sobo, kjer je stal njegov priljubljeni klavir, ob katerem je zložil že toliko lepih melodij, zaradi katerih je slovel po vsem slovenskem svetu. Nekatere izmed njih so mu kaj hitro prišle na pamet, z drugimi pa se je mučil ure in ure. A tale *Slovenec sem!* nikakor ni bila med temi zadnjimi. Le nekaj ogrevanja in preigravanja je bilo treba in prsti so kar sami zaplesali po črnih

Ipavčeva skladba *Slovenec sem!* na sličici Kolinske iz leta 1910. Pesem so šteli že za narodno, zato ne omenjajo avtorja besedila in glasbe. Foto: Arhiv NUK

Šentjurij pri Celju pred prvo svetovno vojno.

Foto: Arhiv avtorja

Gustav Ipavec (prvi levo) kot član pevskega kvarteta, v katerem je prepeval še njegov brat Benjamin (drugi z desne), ter brata Josip in Mihael Vošnjak. Foto: Arhiv avtorja

in belih tipkah. "Slovenec sem, Slovenec sem, tako je mati djala, ko me je dete pestovala ..." Besedilo je kar samo narekovalo zanosno spevno melodijo. In ni minilo niti četrt ure, pa je bil napev že končan.

Tistega nedeljskega dopoldneva konec oktobra 1882 je bila tako rojena nova slovenska narodna himna.

Slovenske pesmi nemškutarskega spreobrnjenca

Daleč stran od Šentjurja pri Celju – včasih so ga zapisovali kot Št. Jurij ob južni železnici ali tudi St. Georgen an der Südbahn –, vendar pa še vedno na nekdanjem spodnjem Štajerskem se razprostirajo Slovenske gorice. Tudi njim so Nemci nadeli posebno ime: Windisch Büchel. Med tamkajšnjimi župnijami kraljuje tudi Sv. Bolfenk, danes krajevno imenovan Trnovska vas. Sestavlja ga niz slikovitih vasi, med njimi tudi Biš, v katerem se je proslavila hiša, kjer se je po domače reklo "Pri Vrbanovih". Znana je postala, ker se je 1. maja 1843 v njej rodil **Jakob Gomilšak**, ki so mu rojenice namenile vlogo pesnika nove slovenske himne.

Mladi Jakob je imel strica, ki je bil iskren slovenski rodoljub. Vsem znani **Josip Muršec**, rojen prav tako v Bišu leta 1807, je še pred revolucionarnimi dogodki leta 1848 mnogo storil za slovenstvo, nove razmere pa so mu dale še poseben polet. Bil je dober znanec ljubljanskih narodnih buditeljev, doktorja Janeza Bleiweisa, predvsem pa seveda svojih štajerskih rojakov. Središče njegovega delovanja pa je bil Gradec, kjer je tudi stanoval.

Josip Muršec se je zavzel za mladega sorodnika in ga nameraval povabiti k sebi v Gradec, da bi ga izšolal in morda namenil za duhovniški poklic, ki si ga je izvolil tudi sam.

Mali Jakob pa je moral prej opraviti še mestno ljudsko šolo v Mariboru. Tam je imel precejšnjo težavo z nemščino, saj mu domača ljudska šola še ni ponudila dovolj znanja. Šolanje je potem nadaljeval na nemški nižji gimnaziji v Gradcu. Za višjo gimnazijo pa mu je ujec spet določil Maribor, da bi se tam mladenič bolje vživel med slovenske vrstnike. To pa je bila res odlična

Gustav Ipavec (1831-1908) z ženo Karolino.
Foto: Arhiv NUK

Prva objava Gomilšakovega besedila. Foto:
Arhiv NUK

Jakob Gomilšak (1843-1906) v starejših letih.
Foto: Arhiv avtorja

Najstarejši zapis skladbe Slovenec sem! z datumom uglasbitve. Foto: Arhiv NUK

poteza. Mladi Gomilšak je namreč imel tudi nekaj veselja do pesnikovanja. Že v Gradcu je zlagal različne pesmice, ki pa so bile seveda nemške. Nič čudnega, ko pa je dotlej ves njegov pouk potekal v tujem jeziku. Sam je o tem zapisal: "Škoda, da ne morem v slovenskem jeziku nič storiti." Posebej ga je namreč bolelo, ker njegova mati ni razumela prav nobene pesmi, ki jih je napisal ponemčeni sin.

V Mariboru pa se je Jakobu med slovenskimi prijatelji, čeprav tudi tam v šoli, kjer je ves pouk potekal v nemščini, razvila slovenska pesniška žila. Tako je pri devetnajstih letih že videl objavljeno svojo prvo pesem, ki je izšla v dijaškem listu *Torbica jugoslavjanske mladosti*. Vzoredno s pesnjenjem pa je pridno zbiral še slovensko narodno blago in še istega leta, 1862, v celovškem *Slovenskem Glasniku* objavil *Pregovore in reke s Štajerskega*. Obenem pa je v ljubljanskih *Novicah* izšel njegov zgodovinski članek o Turkih pri Radgoni.

Med počitnicami je rad potoval in spoznaval slovensko domovino. Najprej si je seveda ogledal in prehodil domače Slovenske gorice. Ob tem si je zapisal besede: "*Lepa je tvoja deželca, dragi Slovenec, ostani njen izvirni sin.*"

Ko je leta 1863 uspešno opravil maturo, je hotel nadaljevati študij in postati profesor. Vendar pa ga je mati pregovorila in na njeno željo se je vpisal v graško bogoslovje. Naslednja štiri leta je tako pridno študiral, obenem pa še naprej objavljaj pesmi in leposlovne zgodovinske spise. Verska in domoljubna pesniška čustva je razlival v *Slovenski Vili* in *Slovenskem Glasniku*. V Koledarju družbe sv. Mohorja za leto 1865 pa je objavil pripovedko o Devici Oglejski.

Krona tega njegovega bogoslovnega obdobja pa je pesem *Slovenec sem!*, ki jo je leta 1866 prinesel celovški *Slovenski Glasnik*.

Izvirno besedilo

Tretja, marčevska, številka mesečnika *Slovenski Glasnik*, ki je od leta 1858 izhajal v Celovcu in ga je urejal tamkajšnji profesor **Anton Janežič**, obsega kar 40 strani, vendar se je marsikdo z zanimanjem moral ustaviti že pri njeni naslovnici.

Druga stran tega rokopisa s pripisano peto kitico. Foto: Arhiv NUK

Gustav Ipavec v zreli moški dobi. Foto: Arhiv avtorja

Naslovnica hrvaške pesmarice, ki objavlja tudi Ipavčevo skladbo Slovenec sem!. Foto: Arhiv NUK

Tudi Mohorjeva pesmarica je leta 1896 prinesla Ipavčevo Slovenec sem! in bila leta 1911 že ponatisnjena. Foto: Arhiv avtorja

Tam sta bila objavljena pesmica *Slovenec sem!*, za katero piše, da jo je zložil J. Gomilšak, in nadaljevanje povesti *Klosterski žolnir*, delo **J. Jurčiča**. Oba avtorja sta bila še študenta. Jakob Gomilšak je v Gradcu študiral bogoslovje, Josip Jurčič pa slavistiko na Dunaju. *Klosterskega žolnirja* so ljudje radi prebirali in je pozneje doživel tudi knjižno izdajo, pesem *Slovenec sem!* pa se je sprva širila le s *Slovenskim Glasnikom* ali v prepisih.

Besedila si ni bilo težko zapomniti, saj ima izvorno le štiri kitice. Iz njih se takoj vidi, da se je mladi avtor še nekoliko spopadal z maternim jezikom, a ko so spregovorila čustva, se je le redkokdo oziral na take podrobnosti.

Gomilšak poje:
Slovenec sem!
Tako je mati djala,
Ko me je dete pestovala;
Zatorej dobro vem; Slovenec sem!

Slovenec sem!
To jasna pamet v glavi,
To v srcu blagi čut mi pravi;
S ponosom reči smem:
Slovenec sem!

Slovenec sem!
Jaz ljubim očetnjavo
Gorim za njeno čast in slavo;
Kar čutim, to povem:
Slovenec sem!

Slovenec sem!
Od zibeli do groba
Ne gane moja se zvestoba,
Da vsikdar reči smem:
Slovenec sem."

Gomilšakova nadaljnja pot

Leto dni po objavi tega svojega slovenskega slavospeva je Jakob Gomilšak končal študij bogoslovja. Da domačim ne bi naredil obilnih stroškov, ki so bili nekdanj zvezani z obhajanjem nove maše, ga je ujec Muršič pregovoril, naj svojo primicijo opravi kar v Gradcu. Tako se je tudi zgodilo, vendar so potem domači vseeno dosegli, da je bila njegova nova maša ponovljena tudi pri sv. Bolfenku. Nato pa je novomašnik

Pesmarica Glasbene Matice je izšla ob 25-letnici društva in tudi vsebuje Ipavčevo skladbo *Slovenec sem!*. Foto: Arhiv avtorja

Zapis te Ipavčeve skladbe v Pesmarici Glasbene Matice. Foto: Arhiv avtorja

Lavoslav Schwentner je leta 1898 izdal razglednico z uvodnimi takti največje Ipavčeve uspešnice. Foto: Arhiv NUK

Osmrtnici Jakoba Gomilšaka iz leta 1906. Foto: Arhiv NUK

odšel službovat na svojo prvo župnijo. Poslali so ga v Radgono.

Gomilšak je tudi kot radgonski kaplan pridno deloval na slovenskem slovstvenem polju. Objavljal je v Zori in Koledarju družbe sv. Mohorja.

Iz Radgone pa je bil leta 1876 premeščen v Trst. Ko je namreč leto prej prek tega pristanišča popotoval v Rim, so ga tamkaj nagovorili, naj prosi za mesto nemškega pridigarja. To je dejansko tudi storil in potem od leta 1876 do 1901 služboval pri nemških duhovnikih. Zatem pa je postal katehet na tržaški realki. Leta 1905 so ga upokojili. Triindvajsetega marca 1906 pa je v Trstu tudi umrl, ko mu je bilo 63 let.

Priljubljeni pridigar

Jakob Gomilšak, ki je v Trstu služboval kot nemški pridigar, pa svojega slovenskega izvora ni pozabil, kot so tedaj v tujih službah to radi storili nekateri njegovi rojaki. Ostal je trden slovenski rodoljub, prav tak, kot se izpričuje v svoji najbolj popularni pesmi *Slovenec sem!*. O tem nas najbolj prepričuje njegovo zadnje slovo meseca marca 1906.

Tržaški dnevnik *Edinost* je o tem 24. marca zapisal: "*Prekmalu smo zopet primorani javiti našim čitateljem o novi izgubi tržaških Slovencev. Danes popoldne ob 4. uri izročimo hladni zemlji ostanke velečastitega gospoda Jakoba Gomišaka, predstavitelja štajerskih Slovencev v Trstu, predsednika našega dijaškega podpornega društva, vpokojenega profesorja na tukajšnji državni realki in konzistorijalnega svetovalca. Rodom iz sv. Volbenka pri Ptujju, je bil pokojnik posvečen v mašnika dne 1. maja 1867. Kakor zvest sin svojega naroda prišel je mlad svečenik v naš Trst in tu vršil kakor uzoren duhovnik svoje dolžnosti do zadnjega zdihljeja.*"

Koj ko se je naselil v našem mestu, pristopil je kakor član 'Slavjanski Čitalnici'; bilo je to za časa, ko mu je bila tudi pesniška žila, zagotovil si je tedaj trajen spomin se svojim 'Slovenec sem!' Kakor nečak in gojenec v Slovencih našega Štajerja čislanege, žal, prerano vmrlega profesorja Muršca, deloval je v istem duhu v Trstu in tako smo ga imeli pred četrstoletjem v

Gustav Ipavec je kljub prekoračenim sedemdesetim letom še skladal za najnovejše glasbene liste. Foto: Arhiv avtorja

Ipavčevi skladbi v zbirki Glasbene Matice za leto 1904/05. Foto: Arhiv avtorja

Ipavčevi skladbi v zbirki Glasbene Matice za leto 1905/06. Foto: Arhiv avtorja

Josip Ipavec (1873 -1921) je zadnji dve leti skrbel za očeta Gustava. Foto: Arhiv NUK

našem upravništvu in v naših narodnih društvih; delaven bil je tudi na slovstvenem polju. Svoječasno imenovan nemškimi propovednikom v cerkvi Novega Sv. Antona, imel je pok. Gomilšak pristop tudi v nemške kroge, kjer si je, dasi vedno čvrst Slovenec, kmalu prisvojil splošno spoštovanje. In v zadnjem času, kakor vpokojen srednješolski profesor, je bil na čelu našem slovenskemu dijaškemu podpornemu društvu, požrtvovalen in delaven, zaščitnik naše mladine. Večnaja mu pamjat."

O zadnjem slovesu pa Edinost piše: "Pogreb pok. Jakoba Gomilšaka, ki se je vršil včeraj popoldne, je bil veličasten. Med drugimi so se pogreba vdeležili tudi profesorji in dijaki državne realke, kjer je bil pokojnik dolgo vrsto let veroučitelj."

"Večnaja mu pamjat" – večni spomin na Jakoba Gomilšaka, ki mu ga je po rusko zaželelo uredništvo tržaške *Edinosti*, se je dejansko ohranilo vse do današnjih dni in k temu je največ pripomogla prav njegova pesem *Slovenec sem!*

Novo življenje Gomilšakove pesmi

Jakob Gomilšak je še v času svojega življenja lahko občutil, kakšno slavo doživlja njegova mladostna, bogoslovska hvalnica slovenstvu.

Kje je šentjurski učitelj Vučnik staknil njegovo besedilo, ne bomo nikoli izvedeli. Nadaljnja usoda te pesmi po Ipvčevi uglasbitvi pa je že bolj znana.

Najstarejši ohranjeni rokopis skladbe *Slovenec sem!* nosi datum 29. oktober 1882, obsega pa kar pet kitic.

Od objave besedila pa do uglasbitve je torej minilo kar šestnajst let in prav nenavadno je, da se tega ni že prej lotil kak drug slovenski skladatelj.

A nič zato. Bolje pozno kot nikoli. Ipvčeva spевна melodija je bila namreč tako všečna, da je kaj hitro nadoknadila "zamudništvo" drugih mojstrov slovenske glasbe.

S poslušanjem ali v prepisih se je tako Ipvčeva pesem *Slovenec sem!* močno usidrala med

Gustav Ipavec na stara leta. Foto: Arhiv NUK

Družinska osmrtnica Gustava Ipavca iz leta 1908. Foto: Arhiv NUK

Še društveni osmrtnici iz leta 1908. Foto: Arhiv NUK

Podružnica češke tovarne Kolinska v Ljubljani je v zavojčkih cikorije podarjala sličice z narodnimi pesmimi, tudi Ipvčevo *Slovenec sem!*. Foto: Arhiv NUK

slovenskimi, pa tudi hrvaškimi pevci. Zaradi zanosnega besedila in občutene melodije pa je tudi pri poslušalcih navadno naletela na presenetljivo dober odziv.

O tem je denimo samemu **Gustavu Ipavcu** pravil **Anton Balon**, župnik in dekan na Vranskem, ki se je k njemu v Šentjur odpravil zaradi svoje očesne bolezni. Potožil mu je, da ga je pesem *Slovenec sem!* dotlej stala že precej denarja. "Kako pa to?" je zanimalo Ipavca. Pa je dekan začel pripovedovati: "Ko je bilo moje godovno, so prišli k meni godci iz Šmarja pri Jelšah in so mi pesem zaigrali. Meni je pesem tako ugajala, da sem šel precej med godce in jih vprašal: 'Kje ste pa to pesem dobili?' Ko so mi povedali, kaka je to pesem in čigava je, sem jim dal petak in rekel: 'Pa jo bode še enkrat zaigrali'. To so bili muheljni! Ko so naslednja leta zopet k meni dohajali, so mi zaigrali vselej najprej to pesem in seveda petak ni smel nobenkrat manjkati."

Vranski župnik je torej zaradi Ipavčevega Slovenca izgubil marsikateri petak, godci pa so na njegov račun kar dobro služili.

Tako pa se ni dogajalo le godcem, temveč tudi pevcem na različnih zasebnih ali društvenih prireditvah. Še posebej pa se je znašla neka skupina študentov, ki je v času počitnic potovala po slovenskih krajih. Nekoč so, potujoč po Savinjski dolini, kar tri tedne dobro živeli samo z izvajanjem Ipavčeve pesmi. Kadar so namreč prišli v kak nov kraj, so se najprej podali v gostilno. Bili so štirje in vsi dobri pevci, kar je bilo povsem primerno za izvajanje pesmi, napisane za moški zbor. Za začetek so vedno urezali prav Ipavčevo *Slovenec sem!*. Gospodarju in gostom je bila pesem vedno tako všeč, da so jo mladeniči morali večkrat ponoviti, in kmalu je bila miza polna dobrot. O tem je eden izmed njih, poznejši celjski zdravnik Šuklje, osebno pravil svojemu stanovskemu tovarišu Ipavcu.

Zasebni in uradni zapisi

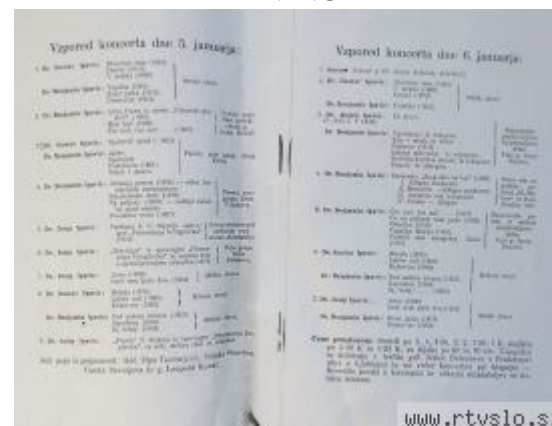
Kot vse druge pesmi stare dobe se je tudi Ipavčeva *Slovenec sem!* najprej širila po posluhu in s pomočjo notnih rokopisov in je šele pozneje prišla v tiskane zbirke. Gustav Ipavec namreč ni bil med tistimi skladatelji, ki bi se posebej trudili s ponujanjem svojih skladb po uredništvih

Razglednica bratov Ipavcev, ki je bila izdana v prid postavitvi njunega spomenika. Foto: Arhiv avtorja

Leta 1911 je pevsko društvo Ljubljanski zvon pripravilo koncert skladb bratov Ipavcev in ga začelo z Gustavovo Slovenec sem!. Foto: Arhiv NUK

Leta 1914 je pevski zbor Glasbene Matice v Ljubljani pripravil dva večera skladateljstva bratov Ipavcev in ju vsakič začel z Gustavovo Slovenec sem!. Foto: Arhiv NUK

posameznih založnikov. Prav zato je tudi njegova Slovenec sem! dokaj pozno prišla v širšo javnost. Za to pa so za čuda najbolj poskrbeli kar Hrvati. **Nikola Faller**, pevovodja društva in zavoda Kolo, je namreč leta 1894 pripravil pesmarico moških zborov in vanjo vključil tudi nekatere slovenske pesmi. To svoje početje je utemeljil s preprostim dejstvom: "*Danes je, hvala Bogu, nemogoče razdvojiti hrvaško pesem od slovenske: oni se kakor naša Sava iz dveh izvirov izlivata v skupno matico. Hrvaško-slovenska pesem – to je tista krasna nebeška mavrica, ki se razpenja od Velebita do Triglava.*"

Pesmarica, ki jo je Faller imenoval kar po svojem društvu, namreč *Kolo*, je tako prinesla več slovenskih skladb in med njimi seveda tudi Ipavčevo *Slovenec sem!*.

Leto pozneje pa je to skladbo v svojo *Slovensko pesmarico*, ki jo je uredil za Družbo sv. Mohorja, vključil dovški župnik **Jakob Aljaž**. Izšla je konec leta 1896 in je bila namenjena za redno zbirko leta 1897.

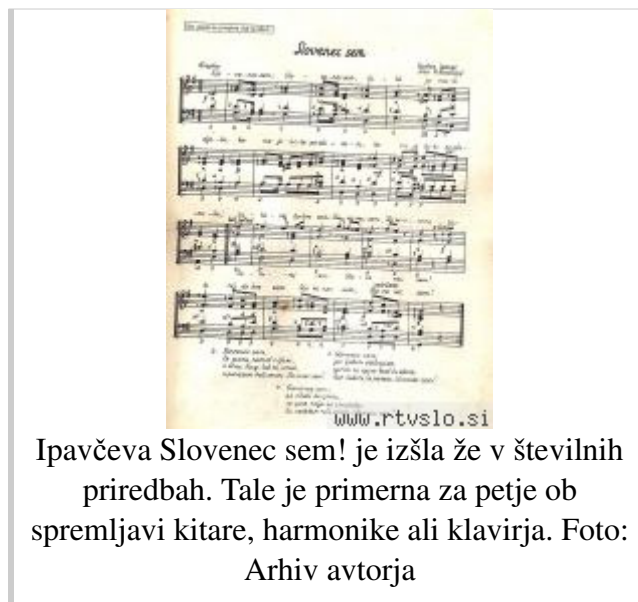
Prav tisti čas pa je ljubljanska Glasbena Matica praznovala svoj četrstoletni jubilej. Za to priložnost si je omislila *Pesmarico moških zborov*. Uredil jo je njen takratni pevovodja **Josip Čerin**, ki vanjo nikakor ni pozabil vključiti niti Ipavčevega *Slovenca*.

Leta 1898 je dotedanji brežiški knjigarnar in založnik **Lavoslav Schwentner** v Ljubljani na Dvornem trgu ob Ljubljani odprl svojo trgovino. Tudi v prestolnici je nadaljeval izdajanje notnega gradiva. Za začetek pa si je omislil natis šestih razglednic, ki so objavljale vodilne motive najpopularnejših slovenskih domoljubnih pesmi. Seveda je mednje uvrstil tudi tedaj najbolj priljubljeno Ipavčevo pesmico *Slovenec sem!*.

Da se je tudi mladina kar dobro seznanila s to pesmijo, pa je poskrbela celo češka tovarna Kolinska, ki je leta 1909 ustanovila podružnico tudi v Ljubljani. V zavojčkih kavne primesi so gospodinje lahko našle tudi sličice z desetimi različnimi motivi. Na naslovnici so objavljale neki narodni prizor, v notranjosti pa objavljale besedila in note najbolj priljubljenih slovenskih pesmi. Med njimi je bila tudi Ipavčeva *Slovenec sem!*.

Konec hlapčevanja ob novi slovenski himni

Ipavčeva pesem pa se je zelo hitro razširila tudi med sosednjimi slovanskimi narodi. Tako so celo Hrvati, Čehi in Srbi radi prepevali: "*Slovenec sem, Slovenec sem ...*" Vendar pa ta pesem ni bila zgolj ljubka popevčica, pač pa je imela tudi širši pomen. O tem pišejo *Novi akordi* leta 1910, ko je skladatelj Ipavec že dve leti počival pod rušo: "*Pred nekoliko desetletji je še vladala neka napetost med Hrvati in Slovenci, ki je sedaj izginila in napravila prostor najprisrčnejšim odnošajem. In da se je to doseglo, k temu sta pripomogla ne malo brata Ipavca, ne morebiti s političnimi čini, temveč s svojimi pesmimi. Ipavčeve pesmi se pojejo na Hrvaškem ravno tako pogosto, kot na Slovenskem. Ipavčevo pesem slišiš sleherni dan v zadnjem gorskem kotičku in na blestečih mestnih koncertih na Hrvaškem nič manj pogosto kot na Slovenskem. Tudi pri drugih slovanskih narodih sta Ipavca ljubljena domačina. In pesem »Slovenec sem« katero je uglasbil Gustav, pojo sedaj že vsa slovanska plemena na pamet. Ta pesem je tolmač drugim slovanskim narodom, kako čuti Slovenec: dobi hlapčevanja je konec – 's ponosom reči smem, Slovenec sem'.*"

Ipavčeva Slovenec sem! je izšla že v številnih priredbah. Tale je primerna za petje ob spremljavi kitare, harmonike ali klavirja. Foto: Arhiv avtorja

Na tej pesmi, ki je postala nova slovenska himna, navdušujejo se tudi ostala slovanska plemena. Sama ta pesem bi zaslužila spomenik."

Mojstrovina

Zložiti tako prijetno melodijo v četrto ure – to ni mačji kašelj. Vendar pa je bil 51-letni šentjurski zdravnik ob njenem nastanku že prekaljen skladatelj. Na Slovenskem so ga slavili že zaradi nekaterih drugih uspešnic. V nedeljo, 29. oktobra, je torej skoval le še eno noviteto. Kot nekaterim njegovim drugim skladbam je bilo tudi tej usojeno, da bo kmalu ponarodela in se bo vzporedno s tem zabrisalo tudi njeno pravo avtorstvo.

Vendar pa se je potem z objavo v znanih pesmaricah sredi devetdesetih let 19. stoletja temeljito pojasnilo, kdo je napisal besedilo pesmi *Slovenec sem!* in kdo je zanj zložil tako prijetno melodijo. Mohorjeva *Slovenska pesmarica* je imela naklado okoli 75.000 izvodov in to je bilo menda dovolj, da oba rojaka, ki sta bila zaslužna za nastanek te uspešnice, nista ostala neznana.

Duša šentjurskega življenja

Gustav Ipavec je na svet prijokal v Šentjurju pri Celju, in to kar na dan velikega šmarna oziroma na veliko gospojnico, veliko mašo ali tudi veliko mešo, kot pravijo na Štajerskem. Vsako leto 15. avgusta je torej kar dvojno praznoval: Marijin praznik in svoj rojstni dan.

Rodil se je leta 1831 v zakonu šentjurskega ranocelnika **Frana Ipavca** in dunajske gospodične **Katarine Schweighofer**. Imel je nekaj sester in dva brata, **Alojza** in **Benjamina**, ki pa sta bila oba starejša od njega.

Vsi trije fantje so bili glasbeno nadarjeni, kar so podedovali po materi, ki je bila sicer nemškega rodu. Vsi trije pa so se tudi odločili za zdravniški poklic.

Alojz Ipavec se na svojem zdravniškem in glasbenem področju ni mogel razviti, saj je kmalu umrl. Mlajša brata pa sta dočakala visoko starost in sta slovenski kulturni prostor obogatila s številnimi priljubljenimi melodijami. Kot zavedna Slovenca sta kljub nemški krvi, ki se je po materini strani pretakala po njunih žilah, veliko pozornost posvečala izbiri besedil. Večina njih je bila slovensko in rodoljubno naravnana.

Benjamin in Gustav sta najprej obiskovala ljudsko šolo v rodnem Šentjurju, potem pa šolanje nadaljevala na gimnaziji v Celju in deloma tudi v Gradcu. Benjamin je bil dve leti starejši od Gustava, ker pa je med študijem nekoliko zbolel, je "počakal" na brata in skupaj sta potem v istem letniku nadaljevala študijsko pot. Po očetovem in bratovem zgledu sta se odločila za zdravniški poklic.

Najprej sta študirala v Gradcu, nato pa še na Dunaju. V tem času sta napisala že nekaj narodno buditeljskih skladb.

Po končanem študiju sta se leta 1858 podala vsak na svojo stran. Benjamin je odšel v Gradec, kjer se je zaposlil in pozneje postal primarij otroške bolnišnice, Gustav pa se je naselil v domačem kraju in prevzel očetovo zdravniško prakso.

Že na začetku svoje poklicne poti pa sta skupaj s šentjurskim župnikom **Ripšlom** izdala *Pesmarico za kratek čas*, ki je zajemala njune do tedaj napisane skladbe. Izšla je leta 1859.

V šestdesetih letih sta presenetila še z dvema notnima izdajama. Ko pa se je leta 1872 v Ljubljani ustanovilo društvo Glasbena Matica, ki si je zadalo nalogo vsako leto izdati vsaj en zvezek

zborovskih skladb, sta brata postala dobrodošla tudi v širšem slovenskem prostoru. Vzporedno s tem so Gustava odkrili tudi Hrvati in že leta 1874 mu je semeniško pevsko društvo Vienac v svoji pesmarici z naslovom *Bisernica* objavilo nekaj skladb.

Med skladbami bratov Ipavcev sta se najprej priljubili Benjaminova *Domovina (Bodi zdrava domovina ...)*, za katero je besedilo napisal **Radoslav Razlag**, in Gustavova *Vse mine (Kje so moje rožice)* po Orožnovem prevodu neke nemške ljudske pesmice.

Potem pa je vse dotedanje melodije prekosal *Slovenec sem!*.

Janko Barle, prvi življenjepisec bratov Ipavcev, o tem piše: "*Mora se priznati, da niso pesmi nobenega slovenskega skladatelja, niti samega dr. Benjamin Ipavca, toliko prodrle med narod kakor pesmi dr. Gustava Ipavca ... Pesem 'Slovenec sem!' se je pela in se še poje po vsem slovanskem jugu.*"

Prav po zaslugi Gomilšakovega besedila je torej Gustav obveljal za najbolj priljubljenega slovenskega skladatelja. Prav lahko bi mu naredili naziv "hit maker stare dobe", s čimer bi najprimerneje ponazorili njegovo prizadevno kovanje uspešnic.

Uvedba gramofona na začetku 20. stoletja pa je njegovo slavo še povečala, saj so bile plošče dosegljive vsakomur, kdor pa si ni bil sposoben nabaviti lastnega gramofona, je Ipavčevim skladbam lahko prisluhnil v marsikateri restavraciji ali gostilni.

Sreča

Obema bratoma Ipavcema je bila namenjena za tiste čase kar dolga življenjska doba. Za oba je tudi značilno, da sta ustvarjala tako rekoč do zadnjega in se torej nista pustila vreči med staro šaro. Najnovejši glasbeni list *Novi akordi*, ki je leta 1901 začel izhajati v Ljubljani, je torej prinašal tudi njune skladbe. Prav tako pa so našle mesto tudi v letnih zborovskih izdajah Glasbene Matice. Tako v sezoni 1904/05 najdemo Gustavovi skladbi *Lahko noč* in *Pozdrav*, napisani za mešani zbor, v sezoni 1905/06 pa za moška zbora *Brodar* in *Planinec*.

Mnogo gradiva pa je ostalo še neobjavljenega, med drugim tudi zborovska skladba *Plešivica*, ki je nastala prav na Gustavov rojstni dan 15. avgusta 1907.

Svojega skladateljskega dela torej ni želel opustiti, čeprav se ga je že na začetku leta 1907 lotila vodenica.

Gustav v krogu svoje družine

Gustav Ipavec je ves čas živel vzorno družinsko življenje. Že dve leti po vrnitvi z dunajskega študija se je poročil s **Karolino Amon**, nečakinjo župnika **Merka**. Vzela sta se 11. septembra 1860 v cerkvi Marije Gradec. Imela sta kar deset otrok. Najstarejši je bil **Gustav**, ki pa je že triindvajsetleten umrl kot učiteljski pripravnik. Tudi **Lojze** je kot kapucinski redovnik zapustil ta svet pri tridesetih letih. Hči **Minka** se je omožila z mariborskim nadsvetnikom deželne sodnije, **Tomažem Cajnkarcem**, hči **Karolina** pa je moža našla kar v Šentjurju. To je bil trgovec **Janko Artman**. Sinova **Marko** in **Benjamin** sta oba umrla v otroških letih – prvi dvoleten, drugi sedemleten. Preostali trije sinovi pa so si vsi pridobili akademske poklice. **Josip** in **Benjamin** sta postala zdravnika, (že drugi) **Marko** pa doktor prava. Hči **Emilija** pa je umrla doma v Šentjurju že pri 22 letih.

Očetovo zdravniško prakso je nadaljeval sin, sprva vojaški zdravnik, Josip, medtem ko je bil brat Benjamin znan ginekolog v Ljubljani. Josip je očetu sledil tudi po skladateljski poti.

Gospod župan

Prizadevni Gustav Ipavec pa je poleg zdravniškega dela veliko časa posvetil tudi gospodarskemu napredku svojega rodnega Šentjurja. Njegova pozornost je bila v največji meri namenjena podružnici Kmetijske družbe in "Cesarjeviča Rudolfa sadjerejskemu društvu za spodnji Štajer".

Zaradi njegove prizadevnosti so ga kmalu izvolili za župana in tako je več kot trideset let vodil svojo šentjursko občino.

Trudil se je tudi za ustanovitev slovenske kmetijske in gospodarske šole v tem kraju.

Zaradi svojih zaslug je bil leta 1905 imenovan za cesarskega svetnika, dobil pa je tudi zlati zaslužni križec s krono. Ko pa je moral zaradi bolezni opustiti županovanje, bil pa je tudi star že več kot 70 let, ga je občina imenovala za častnega župana. Sosednje občine Kalobje, Slivnica, Dramlje pa so ga imenovala za častnega občana.

Priznanja pa so mu podelili tudi slovenski glasbeniki. Za častnega člana sta ga tako proglasili Zveza slovenskih pevskih društev in ljubljanska Glasbena Matica.

Gustav Ipavec se je torej v vseh pogledih izkazal za klenega Slovenca. Besede njegove najbolj znane uspešnice torej niso bile le prazna fraza. O tem njegov življenjepisec Barle izpričuje: "*Dr. Gustav Ipavec je bil vrl narodnjak. Že iz popisa njegovih pesmi se razvidi, da je najrajši komponiral take, v katerih je bil domovinski značaj. Svojega narodnega prepričanja ni nikdar zatajil in prav on je mnogo pripomogel, da se je v Šent Jurju in njegovi okolici tako lepo razvila narodna zavest.*"

Usodna letnica 1908

Gustav Ipavec je tudi leta 1908 srečno dočakal Marijin praznik in svoj rojstni dan. Svojo dolgoletno zdravniško prakso je namreč prepustil sinu Josipu, ki je bil prej vojaški zdravnik v Zagrebu, zato je zdaj lahko užival položaj nekdanjega župana in upokojenega zdravnika.

Bil je v dobri oskrbi, saj je nad njegovim zdravjem bedel sin Josip. Prav njegova skrb za očeta je temu olajšala zadnje dni. Ker je v letu 1908 vodenica vedno bolj pritiskala, so Gustava na začetku avgusta operirali. Izčrpali so mu vodo, ki je ovirala ležanje in dihanje.

V soboto, 15. avgusta, so vsi še veselo praznovali Marijino vnebovzetje in očetov že sedeminsedemdeseti rojstni dan. Stari Ipavec se je še kar dobro držal za svoja leta. Vendar pa ga je že v sredo, štiri dni po praznovanju, prevzela slabost. Sin Josip o tem v zasebnem pismu piše: "*Dne 19. avgusta zvečer je sedel na verandi in solnce se je direktno vpiralo v njega, kar mu je bilo vedno najljubše. Odveč je morda bilo te vročine, tako, da ga je hipoma napadla srčna slabost. Spravili smo siromaka v zgornjo sobo, kjer je sedel še nekaj časa zaradi težke sape. Ko se mu je dihanje po mojih zdravlilih nekaj zboljšalo, smo ga dejali v postelj. Ponoči me je poklical in si še sam ordiniral nekaj zdravil. Zjutraj, ko sem prišel k njemu, sem zapazil, da se bliža njegova zadnja ura. Previden je čez dve uri ob 8. uri zjutraj dne 20. avgusta 1908 mirno v Gospodu zaspal. Srečen sem, da je meni bilo dano streči mu v zadnjih njegovih mesecih po močeh. Na predvečer svoje smrti, ko je slonel v naslanjaču in smo bili zbrani vsi krog njega, mi je še stisnil roko in rekel: 'Moj Pepček!' Drugega nič.*"

Žalostna novica

Vest o smrti priljubljenega skladatelja nove slovenske himne se je hitro razširila po vsej domovini. V Ljubljani so za izgubo izvedeli že v četrtek zvečer, ko je dnevnik Slovenec med novicami že na drugem mestu objavil tudi tole: "*Slovenski skladatelj Gustav Ipavic umrl. Iz Št. Jurija ob Južni*

železnici nam je došla žalostna vest, da je ondi danes dopoldne umrl g. dr. Gustav Ipavic. Pogreb bo v soboto dopoldne."

Drugi bralci so morali počakati na petkovo številko. Slovenski narod denimo piše: "*Dr. Gustav Ipavic +. Včeraj je v Št. Jurju ob južni železnici po daljši mučni bolezni umrl sloveči skladatelj g. dr. Gustav Ipavic v starosti 78 let."*

Narod objavlja tudi osmrtnici Zveze slovenskih pevskih društev in Glasbene Matice.

Celjska Domovina pa razlaga: "*Včeraj je ob 8. uri zjutraj po daljši bolezni umrl v Št. Jurju ob Juž. žel. g. dr. Gustav Ipavic v 78. letu svoje starosti. Pokojnik, zdravnik, je jeden najboljših slov. skladateljev, lastnik zlatega zaslužnega križca s krono, častni župan šentjurski, častni občan več okoliških občin itd. Njegovo delovanje je bilo za trg Št. Jur in okolico plodonosno, tako v zdravniškem, narodnem in gospodarskem oziru. N.v.m.p!"*

Za soboto, 22. avgusta, pred 106 leti je bilo torej napovedano slovo na šentjurskem pokopališču. Tega dne se je na šentjurskem trgu zbrala velika množica pogrebcev, ki so se še zadnjič želeli posloviti od svojega prizadevnega zdravnika, župana, najbolj priljubljenega slovenskega skladatelja ter častnega člana številnih občin in društev.

Zadnje slovo od priljubljenega skladatelja se je spremenilo v veliko narodno zborovanje. Slovenski narod v ponedeljek, 24. avgusta, piše: "*Pogreb dr. Ipavca, ki se je vršil v soboto v Šent. Jurju ob Južni železnici, je bil veličasten. Žalostno-turobno so zaplakali zvonovi šentjurske župnije in naznanjali domači vasi in krasni nje okolici, da se bliža trenotek, ko poneso k večnemu počitku moža, ki je bival nad 50 let v tem prijaznem kraju, prisrčno ljubljen kot glavar obitelji, spoštovan od domačinov, katerim je županoval dolgo vrsto let. Žalostni akordi iz lin župnijske cerkve razlegali so se po vinorodnih gričih in plavali po široki dolini do bližnjih vasi in opozarjali okoličane, da se bliža trenotek, ko nastopi zadnje pot mož, ki je tolikim stal ob strani kot izkušen zdravnik, ko so zboleli, ki je tolikim in tolikim rešil življenje: Zaupanje, ki si ga je blagi pokojnik pridobil pri ljudstvu bližnje in daljne okolice, je bilo veliko in to je vtisnilo v srce nepozabno hvaležnost in spoštovanje do njega, ki je tako dolgo in neumorno izvrševal samaritansko delo. Vest, da je preminil g. dr. Gustav Ipavec, pretresla pa ni samo domačinov in prebivalcev okolice šentjurske – ta vest je bila žalostna novica za ves slovenski narod, kajti ime dr. Gustav Ipavec je poznato širom cele Slovenije. Dr. Gustav Ipavec je bleščeča in sijajna zvezda v naši glasbeni literaturi. Njegove pesmi priljubile so se vsem Slovencem, on je pravi popularen skladatelj, ki je umel pri skladbah pogoditi melodijoznost in vdahniti v pesem pravi slovenski duh. Veliko njegovih pesmi se je že ponarodilo, prepeva jih vse, ostale so skupna last celega naroda."*

Nato pa Narod še dodaja: "*Pogreb je bil prava manifestacija spoštovanja in simpatij, katere je užival blagopokojnik."*

Na zadnje pot

V soboto, 22. avgusta, natanko teden dni po Gustavovem 77. rojstnem dnevu, se je ob pol deveti uri dopoldne pred njegovo hišo na šentjurskem trgu zbrala množica ljudi. "*Ves način, kako je domače ljudstvo iskreno žalovalo, je pričal, kako priljubljen je bil pokojnik in kako cenjena je vsa rodbina,"* še piše poročevalec ljubljanskega Naroda.

Celjsko pevsko društvo je pomnoženo s člani ljubljanske Glasbene Matice zapelo: "*Blagor mu kdor se spočije ...*" Nato je sprevid z domačim župnikom in s še sedmimi drugimi duhovniki krenil proti župnijski cerkvi sv. Jurija. Po zadušnici so skladatelju v slovo še v cerkvi zapeli ljubljanski pevci, Matičarji: "*Usliši nas, o Gospod ...*" Nato pa so člani šentjurske gasilne čete dvignili krsto in

sprevod se je počasi pomikal do pokopališča za hišami.

Ljudi je bilo ogromno. Poleg posameznikov so bili tu še šolska mladina, gasilci, vojaški veterani s svojimi domačimi organizacijami ter zastopstva različnih občin in društev zunaj kraja.

Ob odprtem grobu so se od pokojnika poslovili: dr. Rakež v imenu zdravnikov, učitelj Kveder v imenu občanov in skladatelj dr. Schwab v imenu pevcev.

Narod piše: "Po pretresljivih in krasnih govorih so domačini glasno plakali. Ko so pevci zapeli 'Nad zvezdami...'. in je gruda začela padati na krsto, videl si v vsakem očesu rositi solzo! Pretresali so vse glasovi tužne pesmi, kajti pelo se je z nekim redkim, posebnim občutkom. To pa je umevno, ker se je pela posebna pesem možu, ki si je postavil spomenik v svojih blagodonečih pesmih sam – spomenik trajen in velik. Slovenski narod mu bode pel slavo dokler bo kipela iz slovenskih prsi njegova navduševalna pesem: 'S ponosom reči smem, Slovenec sem!.'"

Nepozabna

Že nekaj mesecev po smrti Gustava Ipavca je nekaj dni pred božičem v Gradcu umrl še njegov brat Benjamin. Tudi njegova smrt je pretresla slovensko javnost.

V želji, da oba brata ohranijo v trajnem spominu, so se domačini v Šentjurju na čelu z njunim svakom **Jankom Artmanom** odločili, da jima postavijo dostojen spomenik. Za zbiranje prostovoljnih prispevkov so se obrnili tudi na širšo javnost in posamezna društva so takoj začela prirejati koncerte v ta namen. Žal pa se ni nabralo toliko denarja, da bi to zamisel lahko uresničili že pred prvo svetovno vojno in sta brata, skupaj s sinom oziroma nečakom Josipom Ipavcem, ki je medtem umrl že leta 1921, to čast dočkala mnogo let pozneje.

S skladbami, ki sta jih napisala za slovenski narod, pa je bilo drugače. Te so se vztrajno širile med slovenskimi ljudmi in si pridobivale nove in nove občudovalce.

Pri tem pa je vedno prednjačila Gustavova "domorodnica" *Slovenec sem!*.

Že leta 1911 je pevsko društvo *Ljubljanski zvon* pripravilo odmeven koncert, ki je bil v celoti sestavljen iz skladb obeh Ipavcev. Začeli so ga s pesmijo *Slovenec sem!*.

Tri leta pozneje je ljubljanska Glasbena Matica s svojim zborom počastila vse štiri skladatelje Ipavce; Alojza, Benamina, Gustava in Josipa. Pripravila jim je kar dva koncerta, saj se je nabralo toliko skladb, da vseh niso mogli strpati v en sam večer. Tako so torej nekatere razporedili v program za ponedeljek, 5. januarja, druge pa za torek, 6. januarja 1914. Vendar pa so prav skladbo *Slovenec sem!* izvajali obakrat in jo vsakič uvrstili kar na začetek sporeda.

Ipavčeva skladba *Slovenec sem!* je torej že pred prvo svetovno vojno postala nova narodna himna. Do njene uveljavitve je to vlogo igrala **Jenkova Naprej zastava Slave**. Že med prvo svetovno vojno pa se je leta 1917 začela uveljavljati **Premrlova Zdrav(lj)ica** na istoimensko Prešernovo besedilo. Prav to pa je prevladalo pred dobrih četrst stoletja, ko se je samostojna Slovenija morala odločiti za svojo državno himno.

Huda kritika

Z Ipavčevo melodijo so bili nekoč vsi zelo zadovoljni, prav tako pa tudi z besedilom Jakoba Gomilšaka. V času Avstro-Ogrske namreč nihče ni tako strogo presojal navdušenih slovenskih hvalnic.

Vendar pa se je kmalu po prvi svetovni vojni našel kritik, ki se je do podrobnosti lotil nekaterih slovenskih popularnih pesmi. **Anton Funtek**, dolgoletni profesor, urednik in osebno tudi pesnik, je tako leta 1922 v leposlovnem listu Ljubljanski zvon dobesedno "prerešetal" besedila najbolj popularnih slovenskih pesmi. V precep je vzel tudi Gomilšakovo *Slovenec sem!*.

Funtek ji je prisodil takole oceno: "*Vse bolj se zaveda slovenskega rodu in je ponosen nanj Gomilšak v pesmi 'Slovenec sem!'. Da je Slovenec, to ve prvič zato, ker je tako dejala mati, ko ga je dete pestovala, in drugič zato, ker mu to velita jasna pamet v glavi in blagi čut v srcu. – Ako pa je ponosen Gomilšak in si ponosen ti, ki poješ njegove besede, so ti verzi, bogme, vse prej nego ponosni! V formalnem oziru je njih težka hiba, da nima refren 'Slovenec sem' sploh nikakršne rime (sèm – vém – smém tudi najbolj kosmatemu ušesu ne morejo zveneti kot stiki!); še bolj nedostatna pa je njih vsebina. Mati že je dejala: 'Slovenec sem!' (iz česar bi se dalo celo sklepati, da je sama sebe označevala za Slovenca); ti pa si moral biti že tedaj, ko te je pestovala, čudovito bistra glavica, da si umel njene besede. Nadalje pomisli, da te je pestovala kot dete in ne morda kot desetletnega ali še starejšega dečka. Vrhu tega ti pravi jasna pamet v glavi (ne morda v petah!) in blagi čut v srcu (ne morda v prstih!), da si Slovenec, dasi niti ne veš, kateri blagi čut je to. Naposled še pomisli, da bi bil sploh brez pameti, ko ne bi trdil s ponosom da si Slovenec – prav tako, kakor bi bil brez pameti Francoz, Anglež, Italijan, ko ne bi poudarjal s ponosom svojega rodu. – Tisto, kar poješ v zadnjih dveh kiticah – če ju sploh poješ – pa priča, hvala Bogu, vendarle še nekoliko o pameti, ki je, žal, ni v prvih dveh."*

Tako je torej Funtek sodil o štirih kiticah Gomilšakove pesmi. Kaj bi šele dejal, če bi mu v oceno dali še peto, ki se je ohranila le v starem rokopisu in pravi: "*Slovenec sem!/ Na boj za brate mile, / Če žugajo sovražne sile, / Veselo grem! Slovenec sem*".

Za slovenske pevce pa bi bila tudi ta ocena nepomembna, saj se seveda niso ozirali na tovrstno pisanje in so še naprej s ponosom peli "Slovenec sem!".

Tudi za lepši spol

Josip Gomilšak je pesem *Slovenec sem!* napisal še v času, ko so Slovenke, ki so se ukvarjale s poezijo, lahko prešteli še na prste ene roke. Zato tudi besedilo govori le v moški osebi.

Pozneje je nastala podobna pesmica, ki pravi: "*Slovenka sem, Slovenka čem ostati, rodila mene je slovenska mati.*" In tako je bilo vse lepo in prav in je bil potolažen tudi lepši spol.

Nekaterim slovenskim pevkam pa se je kot dobrodošla izkazala tudi že Gomilšakova pesem v uglasbitvi Gustava Ipavca. Zamenjale so le prvi zlog in na začetku vsake kitice zapele: "*Slovenka sem!*"

Vse druge kitice pa so ostale enake in so držale kot pribito.